

EDWARD DĄBROWA

EPOKA HASMONEUSZY W ŚWIETLE MANUSKRYPTÓW ZNAD MORZA MARTWEGO

Od chwili odkrycia manuskryptów znad Morza Martwego badaniom nad nimi towarzyszy pytanie dotyczące czasu ich powstania. Mimo ciągle podejmowanych prób, do tej pory nie udzielono na nie jednoznacznej odpowiedzi. Kontrowersje towarzyszą również wszelkim ustaleniom w kwestii miejsca ich pochodzenia oraz charakteru całego ich zbioru¹. Obie te kwestie nie są całkiem obojętne także dla przedmiotu naszych zainteresowań. Nie wymaga on jednak szczegółowego omówienia tutaj stanowisk badaczy prezentowanych w toczących się dyskusjach. Wszyscy oni są zasadniczo zgodni co do tego, że większość spośród tych tekstów została napisana w II-I w. p.n.e., w czasach, kiedy Judeą rządzą Hasmoneusze. Ze względu na rolę, jaką odegrali oni najpierw w zorganizowaniu powstania zbrojnego przeciwko hellenistycznej reformie religijnej z czasów panowania Antiocha IV, a następnie w kierowaniu nim, a także w stworzeniu i umocnieniu niepodległego

¹ Zob. A.I. Baumgarten, „Crisis in the Scrollers: A Dying Consensus”, *Judaism* 44 (1995), 399-413; A. Lange, „The Qumran Dead Sea Scrolls – Library or Manuscript Corpus?”, w: *From 4QMMT to Resurrection. Mélanges qumraniens en hommage à Emile Puech*, red. F. Garcia Martinez, A. Stendel, E. Tigchelaar, Leiden – Boston, 177-193, zwł. 186 nn.; por. także E. Tov, „The Corpus of the Qumran Papyri”, w: *Semitic Papyrology in Context. A Climate of Creativity. Papers from a New York University Conference marking the Retirement of Baruch A. Levine*, red. L.H. Schiffman, Leiden – Boston, 85-103, zwł. 98 n.

państwa żydowskiego, uzasadnione jest pytanie o to, jak ich działania były postrzegane przez współczesnych.

Szukanie obrazu epoki Hasmoneuszy w tekstach znad Morza Martwego może wydać się niezbyt oryginalnym zamysłem przede wszystkim dlatego, że podobne próby były już wielokrotnie podejmowane i ich mniej lub bardziej satysfakcjonujące wyniki są powszechnie znane². Jednakże celem naszych rozważań nie jest dążenie do wskazania kolejnych przykładów aluzji historycznych ukrytych w tych dokumentach, ani też proponowanie nowej interpretacji tych od dawna znanych, ale przedstawienie spostrzeżeń na temat stosunku autorów manuskryptów znad Morza Martwego zarówno do wydarzeń z okresu rządów Hasmoneuszy, jak i do szeroko rozumianej przeszłości.

Powolny proces publikacji manuskryptów z Qumran przez ponad pół wieku uniemożliwił uzyskanie pełnego obrazu wydarzeń historycznych, które znalazły w nich swoje odzwierciedlenie. Chociaż każdy z publikowanych tekstów zawierających jakiegokolwiek wzmianki historyczne, bądź tylko aluzje do wydarzeń historycznych, stawał się natychmiast przedmiotem licznych komentarzy i interpretacji, to wszystkie one były wykorzystywane przede wszystkim do ustalenia chronologii dziejów wspólnoty, w której kręgu te dokumenty powstały. Dopiero publikacja peszerów (*peszarim*), zawierających wyjątkowo dużą liczbę aluzji historycznych, rzuciła więcej światła na kwestię jej stosunku do wydarzeń zachodzących w otaczającym ją świecie³. Teraz, kiedy proces publikacji manuskryptów dobiegł ostatecznie końca, jesteśmy w stanie nie tylko dokonać pełnej i systematycznej analizy zawartych w nich danych historycznych, ale także rzetelnie ocenić ich wartość i charakter. W liczącym ok. 900 różnego rodzaju tekstów korpusie manuskryptów znad Morza Martwego, udało się bowiem badaczom zidentyfikować co najmniej kilkadziesiąt wzmianek dotyczących postaci i wydarzeń historycznych związanych z Judeą w okresie rządów Hasmoneuszy. Oprócz nich dokumenty te

² Warto tutaj wymienić choćby najnowsze prace na ten temat: J.H. Charlesworth, *The Pesharim and Qumran History. Chaos or Consensus?*, Grand Rapids – Cambridge 2002; H. Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, Grand Rapids – Cambridge – Jerusalem 2008.

³ Por. W.H. Brownlee, „The Historical Allusions of the Dead Sea Habakkuk Midrash”, *BASOR* 126 (1952), 12 nn.; J.M. Allegro, „Further Light on the History of the Qumran Sect”, *JBL* 75 (1956), 89-95; tenże, „*Ibrakidan*, the »Lion of Wrath« and Alexander Jannaeus”, *PEQ* 91 (1959), 47-51; J.D. Amusin, „The Reflection of Historical Events of the First Century B.C. in Qumran Commentaries (4Q 161; 4Q 169; 4Q 166)”, *HUCA* 48 (1977), 123-132; I.R. Tantlevskij, „The Historical Background of the Qumran Commentary on Nahum (4QpNah)”, w: *Hellenismus. Beiträge zur Erforschung von Akkulturation und politischer Ordnung in den Staaten des hellenistischen Zeitalters. Akten des Internationalen Hellenismus-Kolloquium 9.-14. März 1994 in Berlin*, red. B. Funck, Tübingen 1996, 329-338. Szerzej na temat tych tekstów: Charlesworth, *The Pesharim and Qumran History*, 2 nn., 17 nn., 68 nn.

zawierają również odnoszące się do nich liczne aluzje, których rzeczywista treść jest trudna do ustalenia także z powodu niejasności języka używanego przez ich autorów⁴.

W dziejach gminy z Qumran zasadnicze znaczenie miały dwa wydarzenia: jej powstanie oraz konflikt między Mistrzem Sprawiedliwości i Niegodziwym Kapłanem. Według *Dokumentu damasceńskiego* (CD 1,5-10) powstanie gminy miało miejsce 390 lat po tym, jak Żydzi dostali się w ręce Babilończyków, zaś pojawienie się Mistrza Sprawiedliwości – 20 lat później. Na podstawie znanej nam chronologii wydarzeń pierwsze z nich można datować na 197 r. p.n.e., drugie – na lata 177-175 p.n.e. Obie te daty pozwalają więc ściśle łączyć losy gminy z Qumran z hellenistyczną reformą religijną w Judei za panowania Antiocha IV Epifanesa⁵. Niestety, żadne inne dokumen-

⁴ Najbardziej znanym przykładem takiego tekstu jest fragment *Peszeru Habakuka* odnoszący się do Niegodziwego Kapłana (1QpHab, viii, 8-13). Większość badaczy początkowo wiązała go tylko z jedną postacią. A.S. van der Woude („Wicked Priest or Wicked Priests? Reflections on the Identification of the Wicked Priest in the Habakkuk Commentary”, *JJS* 33 (1982), 349-359) przedstawił argumenty za tym, że tekst ten może odnosić się do większej liczby postaci, ponieważ imieniem Niegodziwego Kapłana byli określane różni przedstawiciele rodziny Hasmoneuszy, por. Brownlee, „The Historical Allusions of the Dead Sea Habakkuk Midrash”, 10 nn.; tenże, „The Wicked Priest, the Man of Lies, and the Righteous Teacher – the Problem of Identity”, *JQR* 73 (1982), 1-37. Zob. także F. Garcia Martinez, „Was Judas Maccabaeus a Wicked Priest? Marginal Notes on 1QpHab VIII 8-13”, w: tenże, *Qumranica Minora, vol. I: Qumran Origins and Apocalypticism*, red. E.J.C. Tigchelaar, Leiden – Boston 2007, 56-66. Przypuszczenie to stało się jedną z zasadniczych części tzw. the Groningen Hypothesis, dotyczącej początków gminy z Qumran; por. F. Garcia Martinez, „Qumran Origins and Early History: A Groningen Hypothesis”, *Folia Orientalia* 25 (1988), 113-136 [= *Qumranica Minora*, 3-29]; F. Garcia Martinez, A.S. van der Woude, „A ‘Groningen’ Hypothesis of Qumran Origins and Early History”, *RdQ* 14 (1989/90), 521-524. Mimo że przesłanki, na których van der Woude oparł swą interpretację, zostały poddane krytyce (T. Lim, „The Wicked Priests of the Groningen Hypothesis”, *JBL* 112 (1993), 415-425), hipoteza przypisująca miano Niegodziwego Kapłana wielu postaciom nie została przez badaczy całkiem odrzucona, zob. Lim, „The Wicked Priests”, 424; I. Fröhlich, „Time and Times and Half a Time”. *Historical Consciousness in the Jewish Literature of the Persian and Hellenistic Eras*, Sheffield 1996, 164 n.; A.S. van der Woude, „Once again: The Wicked Priests in the Habakkuk Peshar from Cave 1 of Qumran”, *RdQ* 17 (1996), 375-384; Charlesworth, *The Pesharim and Qumran History*, 57, przyp. 165; J.J. Collins, „The Time of the Teacher. An Old Debate Renewed”, w: *Studies in the Hebrew Bible, Qumran, and the Septuagint Presented to Eugene Ulrich*, red. P.W. Flint, E. Tov, J.C. VanderKam, Leiden – Boston 2006, 212-229.

⁵ H. Ulfgard, „The Teacher of Righteousness, the History of the Qumran Community, and Our Understanding of the Jesus Movement: Texts, Theories and Trajectories”, w: *Qumran between the Old and New Testaments*, red. F.H. Cryer, Th.L. Thompson, Sheffield 1998, 314-318; M. Geller, „Qumran’s Teacher of Righteousness – a suggested identification”, *Scripta Judaica Cracoviensia* 1 (2002), 9-19; M.O. Wise, „Dating the Teacher of Righteousness and the *floruit* of his Movement”, *JBL* 122 (2003), 53-87, zwł. 63 nn. Na podstawie danych chronologicznych zawartych w *Dokumentie damasceńskim*, N. Kokkinos

ty z Qumran nie potwierdzają w pełni wiarygodności tych dat. To właśnie jest przyczyną znacznej różnicy stanowisk wśród badaczy co do datowania działalności Mistrza Sprawiedliwości, identyfikacji jego osoby oraz osoby Niegodziwego Kapłana⁶. Obie te postaci mają kluczowe znaczenie dla ustalenia rzeczowej chronologii dziejów gminy z Qumran. Ponieważ w żadnym z tekstów nie jest wymienione imię własne Mistrza Sprawiedliwości, badacze koncentrują się na identyfikacji osoby Niegodziwego Kapłana, którym, jak wynika z opisu konfliktu, musiał być jeden spośród Hasmoneuszy rządzących Judeą⁷. Wskazanie osoby Niegodziwego Kapłana umożliwiłoby określenie w przybliżeniu czasu, w którym konflikt ten miał miejsce⁸. Zwolennicy proponowanych identyfikacji Niegodziwego Kapłana argumentów na uzasadnienie swoich racji szukają jednak nie tylko w manuskryptach znad Morza Martwego, ale przede wszystkim w tekście 1 Księgi Machabejskiej lub też w dziełach Józefa Flawiusza. Każda z tych relacji powstała w innym czasie i dla innych celów. W tej sytuacji pojawia się pytanie o to, czy istotnie z pełnym zaufaniem można się nimi posługiwać, by rozwiązać kwestię chronologiczną mającą fundamentalne znaczenie dla historii gminy z Qumran, a także dla jej stosunków z Hasmoneuszami.

By odpowiedzieć na to pytanie, należy wcześniej zwrócić uwagę na te wszystkie wzmianki historyczne zawarte w tekstach znad Morza Martwego, które dotyczą Hasmoneuszy. Trudno wyobrazić sobie, by w tekstach tych zabrakło jakichkolwiek odniesień do nich, skoro znaczna część dziejów gminy, a także najważniejsze dla jej członków wydarzenia, przypadły na okres ich rządów. Dużą pomoc w tych rozważaniach stanowi lista aluzji i wzmianek historycznych w manuskryptach znad Morza Martwego zestawiona przez Michaela Wise'a⁹. Każdej pozycji na tej liście towarzyszy szereg dodatko-

(„Second Thoughts on the Date and Identity of the Teacher of Righteousness”, *Scripta Judaica Cracoviensia* 2 (2004), 7-15) uważa, że działalność Mistrza Sprawiedliwości oraz czas powstania gminy z Qumran miały miejsce w drugiej połowie III w. p.n.e.

⁶ Charlesworth, *The Pesherim and Qumran History*, 27 nn.; Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, 29-61.

⁷ Przedstawienie wszystkich hipotez dotyczących tożsamości Niegodziwego Kapłana zajęłoby tutaj zbyt wiele miejsca, dlatego ograniczamy się do wskazania tych publikacji, w których są one obszernie omówione lub które zawierają dotyczącą ich bibliografię. Zob. Collins, „The Time of the Teacher. An Old Debate Renewed”, 212, przyp. 1-4, 218-227; D.N. Freedman, J.C. Geoghegan, „Another Stab at the Wicked Priest”, w: *The Bible and the Dead Sea Scrolls, vol. II: The Dead Sea Scrolls and the Qumran Community*, red. J.H. Charlesworth, Waco, Texas 2006, 17, przyp. 1. W ostatnich latach pojawiły się kolejne, por. tamże, 19 nn.

⁸ Kluczowym elementem, który służy badaczom do identyfikacji Niegodziwego Kapłana, jest opis okoliczności jego śmierci: 1QpHab, col. 9, ll. 1-2, 9-12. Por. Collins, „The Time of the Teacher”, 218 nn.

⁹ Wise, „Dating the Teacher of Righteousness”. Por. także G.L. Doudna, *4Q Pesher Nahum. A Critical Edition*, London – New York 2001, 701-705; Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, 3 n.

wych informacji, które dotyczą: „(a) the person, process, or event (b) a date or temporal span for that reference, whether exact or approximate (c) the manuscript containing the reference or allusion (d) the actual wording of such, in the original language and in translation (e) the suggested origin of the work, whether sectarian or nonsectarian (f) any miscellaneous comments”¹⁰. Spośród tych wszystkich elementów dla naszych dociekań, oprócz dwóch pierwszych (a-b), znaczenie ma także informacja dotycząca proveniencji poszczególnych tekstów (e), ponieważ zarówno treść wzmianki, jak i sposób jej sformułowania w dużej mierze zależne są od tego, z którego kręgu – członków gminy, czy też spoza niego – jej autor się wywodził.

Analiza danych zebranych przez Wise’a pozwala ustalić, że w tekstach znad Morza Martwego wymienione są imiona tylko niektórych spośród Hasmoneuszy: Aleksandra Janneusza, Aleksandry Salome, Hyrkana II i Arystobula II. Pojawiają się one głównie w tekstach sklasyfikowanych jako „nie-sekciarskie” (*non-sectarian*). W dokumentach zaliczanych do grupy powstałych w Qumran, czyli „sekciarskich” (*sectarian*), wszystkie odniesienia i aluzje do Hasmoneuszy pozbawione są jakichkolwiek wyraźnych elementów chronologicznych. Należy także zwrócić uwagę na to, że na ogólną liczbę kilkunastu aluzji, które stanowią przedmiot naszego zainteresowania, większość pochodzi raptem z kilku tekstów, głównie należących do kategorii *peszarim*, a więc tej, która miała charakter komentarzy do ksiąg biblijnych. Odniesienia te pełnią w nich rolę przykładów, którymi autor posługuje się dla ukazania zachowań i praktyk zasługujących na potępienie i słuszną karę z ręki Jahwe¹¹. Jednocześnie niewiele jest aluzji historycznych w innych typach zachowanych dokumentów¹². Te, które są w nich znajdowane, mają dla historyków

¹⁰ Wise, „Dating the Teacher of Righteousness”, 66–67. Zob. również Charlesworth, *The Pescharim and Qumran History*, 19 nn.

¹¹ Na temat historycznych aluzji zawartych w peszerach zob. Charlesworth, *The Pescharim and Qumran History*, 80 nn.

¹² Do kategorii takich tekstów należą zachowane we fragmentach dokumenty 4Q245, 4Q448 i 4Q523, w których wymieniony jest król Jonatan lub Jonatan. Najwięcej dyskusji wywołał fragment 4Q448, w którym wspomniany jest król Jonatan. Wydawcy tego fragmentu zidentyfikowali tę postać z Aleksandrem Janneuszem dlatego, że na bitych przez siebie monetach używał on imienia Jonatan: E. Eshel, H. Eshel, A. Yardeni, „A Qumran Composition Containing Part of Ps. 154 and a Prayer for the Welfare of King Jonathan and his Kingdom”, *IEJ* 42 (1992), 216–219; H. Eshel, E. Eshel, „4Q448, Psalm 154 (Syriac), Sirach 48:20, and 4QpISA^a”, *JBL* 119 (2000), 652 nn. Identyfikację tę starał się podważyć G. Vermes („The So-Called King Jonathan Fragment [4Q448]”, *JJS* 44 (1993), 298–300), przedstawiając argumenty za Jonatanem, bratem Judy Machabeusza. Nie zyskały one jednak uznania i obecnie większość badaczy akceptuje identyfikację owego króla Jonatana z Aleksandrem Janneuszem: A. Lemaire, „Le roi Jonathan à Qoumrân (4Q448, B-C)”, w: *Qoumrân et les Manuscrits de la Mer Morte. Un cinquantenaire* red. E.-M. Laperrousaz, Paris 1997, 70; E. Main, „For King Jonathan or against? The Use of the Bible in 4Q448”, w: *Biblical Perspectives: Early Use and Interpretations of the Bible in Light of the Dead Sea Scrolls. Proceedings of the First International Sym-*

ograniczoną wartość, ponieważ są one wynikiem rekonstrukcji uszkodzonych fragmentów tekstu proponowanych przez wydawców tych dokumentów¹³.

Uwaga o ograniczonej wartości historycznych aluzji zawartych w manuskryptach znad Morza Martwego, dotyczy także peszerów, ponieważ próby odczytania ich rzeczywistych treści należy uznać za nie w pełni udane. Jedną z przyczyn tych niepowodzeń jest przywoływanie wydarzeń historycznych przez autorów peszerów w sposób zupełnie przypadkowy wtedy, kiedy odniesienie historyczne jest im potrzebne do lepszego wyrażenia myśli o treści teologicznej. Poza tym, nawet mając na myśli konkretną postać, grupę społeczną czy też wydarzenie, skrywają je pod określeniami mającymi charakter kryptogramów, z których tylko część udało się badaczom rozszyfrować w stopniu satysfakcjonującym¹⁴. Nawet w tych przypadkach proponowane interpretacje i identyfikacje mają w dużej mierze hipotetyczny charakter, gdyż przedstawiane propozycje uzasadniane są argumentami zaczerpniętymi ze źródeł powstałych poza Qumran, takich jak 1 Księga Machabejska czy historyczne dzieła Józefa Flawiusza. Ustalenia dokonane w ten sposób mogą być obarczone poważnym błędem, ponieważ informacje zawarte w źródłach spoza Qumran umożliwiają badaczom „dopasowywanie” argumentów w zasadzie do każdej z proponowanych przez nich identyfikacji Niegodziwego Kapłana, od Judy Machabeusza¹⁵ poczynając, a na Arystobulu II i Hyrkanie II kończąc. Obie kategorie świadectw – zarówno tych pochodzących z Qumran, jak i spoza niego – odczytywane w izolacji od siebie przedstawiają dwa dość odmienne obrazy wydarzeń, które łączy o wiele mniej wspólnych elementów, niż się powszechnie sądzi. Każdy z autorów widział opisywane przez siebie

posium of the Orion Center for the Study of the Dead Sea Scrolls and Associated Literature, 12-14 May, 1996, red. M.E. Stone, E.G. Chazon, Leiden – Boston – Köln 1998, 113-134; Wise, „Dating the Teacher of Righteousness”, 69-70; J.C. VanderKam, *From Joshua to Caiaphas. High Priests after the Exile*, Assen 2004, 335; Collins, „The Time of the Teacher”, 227-228; G. Vermes, „Historiographical Elements in the Qumran Writings: A Synopsis of the Textual Evidence”, *JJS* 58 (2007), 136; G.G. Xeravitis, „From the Forefathers to the »Angry Lion«. Qumran and the Hasmoneans”, w: *The Books of the Maccabees. History, Theology, Ideology. Papers of the Second International Conference on the Deuterocanonical Books, Pépa, Hungary, 9-11 June, 2005*, red. G.G. Xeravitis, J. Zsengeller, Leiden – Boston 2007, 214-221.

¹³ Wskazywane w nich odniesienia historyczne sprowadzają się głównie do obecności imion niektórych Hasmoneuszy w listach wymieniających kapłanów lub też identyfikowania z władcami Judei postaci wymienionych w tekstach, których charakter jest trudny do jednoznacznego określenia, por. Wise, „Dating the Teacher of Righteousness”, 67 nn., nr 1-6.

¹⁴ Por. Amusin, „The Reflection of Historical Events of the First Century B.C.”, 139, 151 n.; Brownlee, „The Wicked Priest, the Man of Lies”, 1 nn.; Fröhlich, *Time and Times and Half a Time*, 160 nn.; Doudna, *4Q Pesber Nahum*, 615 nn.; Charlesworth, *The Pesbarim and Qumran History*, 73 n.

¹⁵ Por. Garcia Martinez, „Was Judas Maccabaeus a Wicked Priest?”, 53-56.

wydarzenia w sobie tylko właściwej perspektywie i posługiwał się własnym językiem narracji. Różne były też cele, którym dzieła ich miały służyć¹⁶.

Teksty powstałe w Qumran przede wszystkim wyrażały poglądy i koncepcje religijne wspólnoty, w której kręgu powstały. Członków tej wspólnoty charakteryzowała świadoma i dobrowolna izolacja od świata zewnętrznego oraz brak wyraźnego zaangażowania w rozgrywające się wokół nich wydarzenia. Mimo że wydarzenia te miały niekiedy dramatyczny przebieg, nie były one w stanie odwrócić ich uwagi od teologicznych rozważań, co więcej, dostarczały im argumentów potwierdzających słuszność obranej przez nich drogi. Innym ważnym elementem charakteryzującym postawę członków gminy, jest niemal zupełny brak zainteresowania przeszłością inną niż przeszłość ich wspólnoty. Można przy tym odnieść wrażenie, że nawet własna historia nie była im dobrze znana w szczegółach, ani też nie była przedmiotem ich szczególnego zainteresowania. Tylko niektóre epizody z przeszłości były dla nich na tyle ważne, że wspominali je przy różnych okazjach. Dokumenty z Qumran jednoznacznie wskazują, że takim wydarzeniem w niej był konflikt Mistrza Sprawiedliwości z Niegodziwym Kapłanem i męczeńska śmierć tego pierwszego¹⁷. Wypadki te, zdaniem autorów z Qumran, były przyczyną wszystkich nieszczęść, jakie spadły na Judeę, i z ich perspektywy, niezwykle emocjonalnie, oceniali oni i interpretowali zarówno przeszłość, jak i otaczającą ich rzeczywistość.

Większość aluzji historycznych w dokumentach z Qumran, a przede wszystkim w peszerach, dotyczy szeroko rozumianych spraw religijnych. W odniesieniu do wydarzeń epoki Hasmoneuszy najwięcej tych aluzji – znajdujących się głównie w peszerach – dotyczy walk religijnych między władcą określanym mianem „Wściekłego Lwa”¹⁸ a grupą nazywaną „szukający pochlebstw”¹⁹ (pod określeniami tymi kryją się najprawdopodobniej Aleksander Janneusz²⁰ i faryzeusze²¹). Żadna aluzja nie zawiera jednak choćby słowa

¹⁶ Por. Collins, „The Time of the Teacher. An Old Debate Renewed”, 217-218.

¹⁷ Charlesworth, *The Pescharim and Qumran History*, 83-97.

¹⁸ 4Q167 (= 4QpHos^b), fragm. 2, l. 2; 4Q169 (= 4QpNah), fragm. 3-4, kol. 1, ll. 5-8.

¹⁹ Por. 4Q169 (= 4QpNah), fragm. 3-4, kol. 1, ll. 2, 7; kol. 2, ll. 2, 4; kol. 3, ll. 3, 6-7; 4Q163, fragm. 23, kol. 2, l. 10.

²⁰ Allegro, „Further Light on the History of the Qumran Sect”, 92 n.; tenże, „*Thrakidan, the »Lion of Wrath« and Alexander Jannaeus*”, 47 nn.; Amusin, „The Reflection of Historical Events of the First Century B.C.”, 140 nn.; Tantlevskij, „The Historical Background of the Qumran Commentary on Nahum (4QpNah)”, 329 nn., 335-336; Xeravitis, „From the Forefathers to the ‘Angry Lion’”, 212; wbrew: Doudna, *4Q Pesher Nahum*, 604 nn.

²¹ L.H. Schiffman, „Pharisees and Sadducees in Pesher Nahum”, w: *Minah le-Nahum. Biblical and Other Studies Presented to Nahum M. Sarna in Honour of His 70th Birthday*, red. M. Bretler, M. Fishbane, Sheffield 1993, 274 nn.; M.P. Horgan, „Pescharim, Other Commentaries, and Related Documents”, w: *The Dead Sea Scrolls. Hebrew, Aramaic, and Greek Texts with English Translations*, red. J.H. Charlesworth, Tübingen – Louisville

wyjaśnienia na temat przyczyn tych walk. „Szukający pochlebstw” w dokumentach z Qumran wymieniani są wielokrotnie (także pod innymi określeniami)²², a ich autorzy odnoszą się do nich z wyraźną wrogością, podobnie zresztą, jak i do ich oponentów, saduceuszy²³. Inną grupą, wielokrotnie wymienianą przez autorów manuskryptów, są: *Kittim*, na ogół dość zgodnie identyfikowani przez badaczy z Rzymianami²⁴. Imionom Hasmoneuszy nie towarzyszą na ogół żadne dodatkowe informacje, co wynika z fragmentarycznego stanu zachowania większości dokumentów, w których one występują. Tylko w kilku przypadkach informacje te mają wyraźnie indywidualny charakter. Większość z nich odnosi się do Aleksandra Janneusza²⁵, a tylko nieliczne do wydarzeń związanych z walkami między Hyrkanem II i Arystobulem II. Liczba odniesień do Hasmoneuszy nie oznacza jednak, że autorzy z Qumran poświęcają im szczególną uwagę. Ich imiona służą im głównie jako chronologiczne punkty odniesienia. Wprawdzie w kilku przypadkach Hasmoneusze są przedmiotem ich specjalnego zainteresowania, ale sprowadza się ono przede wszystkim do negatywnej oceny ich postępowania jako tych władców Judei, których działania przyczyniły się do upadku życia religijnego²⁶. Ta sfera rzeczywistości stanowi główny przedmiot oceny auto-

2002, 144, 149, przyp. 13; J.C. VanderKam, „Those Who Look for Smooth Things, Pharisees, and Oral Law”, w: *Emanuel. Studies in Hebrew Bible, Septuagint and Dead Sea Scrolls in Honor of Emanuel Tov*, red. S.M. Paul, R.A. Kraft, L.H. Schiffman, W.W. Fields, Leiden – Boston 2003, 465–477, 465 nn.; Xeravitis, „From the Forefathers to the »Angry Lion«”, 212; wbrew: Doudna, *4Q Pesher Nahum*, 654 nn.

²² Por. Horgan, „Pesharim, Other Commentaries, and Related Documents”, 119, 144, 149, przyp. 13.

²³ Por. Schiffman, „Pharisees and Sadducees in Peshar Nahum”, 284 nn.

²⁴ Allegro, „Further Light on the History of the Qumran Sect”, 93; Amusin, „The Reflection of Historical Events of the First Century B.C.”, 139–140; Doudna, *4Q Pesher Nahum*, 608 nn.; Charlesworth, *The Pesharim and Qumran History*, 109–112.

²⁵ Por. 4QpNah, fragm. 3–4 kol. 1, ll. 5–8; 4QpHos^b fragm. 2, ll. 1–7; 4Q448; 4Q523 (por. Wise, „Dating the Teacher of Righteousness”, 70, nr 8). Szczególnie wiele sporów budzi charakter tekstu 4Q448. Według niektórych badaczy (Eshel & Eshel & Yardeni, „A Qumran Composition Containing Part of Ps. 154”, 214 nn.; Eshel & Eshel, „4Q448, Psalm 154 [Syriac]”, 652 nn.; E. Puech, „Jonathan le Prêtre impie et les débuts de la communauté de Qumrân 4QJonathan [4Q523] et 4QpsAp [4Q448]”, *RdQ* 17 [1996], 253, 257; Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, 101–115) jest to modlitwa w intencji Aleksandra Janneusza. Krytycy tego poglądu uważają, że nie jest on uzasadniony. Przedstawiają równocześnie argumenty za tym, że tekst ten należy interpretować jako modlitwę w intencji pomyślności wspólnoty z Qumran, skierowaną przeciwko Aleksandrowi Janneuszowi (Lemaire, „Le roi Jonathan à Qoumrân”, 62, 66–70; Main, „For King Jonathan or against?”, 113–135; Xeravitis, „From the Forefathers to the »Angry Lion«”, 213–217). Zob. też Charlesworth, *The Pesharim and Qumran History*, 99–106.

²⁶ J. Sievers, *The Hasmoneans and their Supporters. From Mattathias to the Death of John Hyrcanus I*, Atlanta 1990, 88–92; Xeravitis, „From the Forefathers to the »Angry Lion«”, 211–221; Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, 22 nn. Za najbardziej zna-

rów z Qumran, ignorujących zupełnie wszystkie inne aspekty życia społecznego i politycznego. Duża liczba odniesień do spraw, które miały miejsce w pierwszej połowie I w. p.n.e., skłania badaczy do datowania większości dokumentów zawierających wzmianki o nich na ten właśnie okres²⁷. Hipoteza ta ma dla naszych rozważań istotne znaczenie, pozwala bowiem stwierdzić, że większość aluzji w dokumentach z Qumran, odnoszących się do kontekstu historycznego, dotyczy w istocie wydarzeń współczesnych, znanych ich autorom. Odniesienia do postaci i wydarzeń z okresu wcześniejszego są nieliczne, a do tego, w większości przypadków, niezbyt pewne²⁸.

Z przedstawionych wyżej uwag wynika, że dla autorów tekstów znad Morza Martwego historia jako taka nie stanowiła przedmiotu specjalnego zainteresowania. Wydarzenia i postaci z przeszłości, nawet jeśli były im znane, wykorzystywali jedynie jako materiał ilustracyjny do prezentacji własnych teologicznych poglądów. Wymownym potwierdzeniem tego szczególnego stosunku do przeszłości jest też brak jakiegokolwiek tekstu historycznego wśród dokumentów z Qumran. Nie mamy zatem podstaw do przypuszczenia, że stosując jedynie aluzje i odniesienia do wybranych wydarzeń z przeszłości, autorzy tych tekstów mieli jakikolwiek zamiar ukazania łączące te wydarzenia związki przyczynowo-skutkowe, albo też przedstawić obiektywne i prawdziwe charakterystyki wymienianych postaci. Przypadkowe odniesienia do wydarzeń historycznych, którym niekiedy towarzyszą nader subiektywne oceny, w żadnym wypadku nie stanowią wystarczająco solidnego fundamentu dla wiarygodnych interpretacji historycznych²⁹. Trzeba zatem stwierdzić, że badaczom zajmującym się dziejami Judei pod rządami Hasmoneuszy aluzje i odniesienia historyczne zawarte w dokumentach z Qumran nie dostarczają żadnych istotnych informacji, których by nie znali z innych typów świadectw. W związku z tym dokumenty te nie mogą być traktowane jako godne zaufania świadectwa, dzięki którym możliwe jest zweryfikowanie lub

ne świadectwo krytyki rządów Hasmoneuszy uważany jest *Peszer Habakuka* (1QpHab), por. van der Woude „Wicked Priest or Wicked Priests?”, 349-359.

²⁷ Wise, „Dating the Teacher of Righteousness”, 82 nn. Na podstawie tej datacji została sformułowana hipoteza co do przypuszczalnego czasu śmierci Mistrza Sprawiedliwości, zob. Doudna, *4Q Pesher Nahum*, 753 n.; Collins, „The Time of the Teacher. An Old Debate Renewed”, 212 nn., 228-229.

²⁸ Wśród 31 zidentyfikowanych w manuskryptach aluzji historycznych, tylko sześć odnosi się do wydarzeń i postaci z II w. p.n.e. Wszystkie one zawarte są w tekstach zaliczanych do kategorii „nonsectarian”: Wise, „Dating the Teacher of Righteousness”, 67-69, nr 1-6. Dodać jednak tutaj należy, że więcej niż połowa owych aluzji ma hipotetyczny charakter: Wise, „Dating the Teacher of Righteousness”, 67, nr 1 (= 4Q245, col. 1, l. 9); 68, nr 3-4 (= 4Q245, col. 1, l. 10); 68, nr 5 (=4Q331, 1 col. 1, l. 7). Por. Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, *passim*.

²⁹ Por. Charlesworth, *The Pesharim and Qumran History*, 116-118; Eshel, *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*, 181-187.

zakwestionowanie wiarygodności znanych nam przekazów historycznych odnoszących się do okresu tych rządów.

THE HASMONEAN HISTORY IN THE DEAD SEA SCROLLS

Summary

The aim of paper is to evaluate historical references related to the Hasmoneans hidden in the Dead Sea Scrolls. The subject has already been discussed several times. Usually conclusions are rather positive because scholars try to see these references in light of the Flavius Josephus' works. Author tried to look at the documents as an independent source on the contemporary history. Evaluated from this perspective the Dead Sea Scrolls cannot be treated as the historical documents providing us valuable information about the Hasmonean period.